

Довідка про Національну академію наук України

(станом на 01.01.2023 р.)

Національна академія наук України заснована 27 листопада 1918 року у Києві. Її першим президентом був видатний учений із світовим ім'ям В.І. Вернадський.

Статус. Національна академія наук України (НАН України, Академія) за чинним законодавством є вищою науковою самоврядною організацією України, що заснована на державній власності. Самоврядність Академії полягає у самостійному визначенні тематики досліджень та форм їх організації й проведення, формуванні своєї структури, вирішенні науково-організаційних, господарських, кадрових питань, здійсненні міжнародних наукових зв'язків, виборності та колегіальності органів управління. Академія об'єднує дійсних членів, членів-кореспондентів та іноземних членів, усіх науковців її установ, організовує і здійснює фундаментальні та прикладні наукові дослідження з найважливіших проблем природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук.

Органи управління. Найвищим органом самоврядування НАН України є Загальні збори, що складаються з дійсних членів (академіків) та членів-кореспондентів. У сесіях Загальних зборів (крім питань, пов'язаних з виборами дійсних членів, членів-кореспондентів та іноземних членів НАН України) з правом ухвального голосу беруть участь наукові працівники, делеговані трудовими колективами наукових установ Академії, з правом дорадчого голосу – іноземні члени, керівники наукових установ Академії та представники наукової громадськості.

У період між сесіями Загальних зборів керівництво роботою Академії здійснює Президія НАН України, яка обирається Загальними зборами строком на 5 років. До складу Президії НАН України, вибори якої відбулися у жовтні 2020 року, входять 34 особи, в тому числі президент, п'ять віцепрезидентів, 14 академіків-секретарів відділень, а також 14 членів Президії Академії. У засіданнях Президії також беруть участь з правом дорадчого голосу 5 виконуючих обов'язки члена Президії та 15 радників Президії НАН України.

Структура. В НАН України функціонують 3 секції (фізико-технічних і математичних наук; хімічних і біологічних наук; суспільних і гуманітарних наук), що об'єднують 14 відділень: математики; інформатики; механіки; фізики та астрономії; наук про Землю; фізико-технічних проблем матеріалознавства; фізико-технічних проблем енергетики; ядерної фізики та енергетики; хімії;

біохімії, фізіології і молекулярної біології; загальної біології; економіки; історії, філософії та права; літератури, мови та мистецтвознавства.

В Академії діють 5 регіональних наукових центрів подвійного з Міністерством освіти і науки України підпорядкування: Донецький (м. Покровськ), Західний (м. Львів), Південний (м. Одеса), Північно-східний (м. Харків), Придніпровський (м. Дніпро), а також Центр оцінювання діяльності наукових установ та наукового забезпечення розвитку регіонів (м. Київ). Статутну діяльність Кримського наукового центру та його фінансування з бюджету НАН України призупинено в 2014 році.

Основною ланкою структури НАН України є науково-дослідні інститути та інші наукові установи (обсерваторії, ботанічні сади, дендропарки, заповідники, бібліотеки, музеї тощо). В структурі НАН України діють національні заклади – Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут», Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія», Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка, Національний дендрологічний парк «Софіївка», Національний науково-природничий музей, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, Національний центр «Мала академія наук України». До структури НАН України входять також підприємства дослідно-виробничої бази (дослідні підприємства, конструкторсько-технологічні організації, науково-інженерні центри). Всього на цей час в НАН України діють 147 наукових установ та 35 підприємств дослідно-виробничої бази.

Співробітництво з освітніми установами. Укладено та діє близько 150 договорів із закладами вищої освіти про співробітництво, проходження виробничої, переддипломної практики студентів тощо. Розроблялося близько 100 спільних наукових проектів. Мережа спільних з освітянами науково-навчальних структур (за останні п'ять років створено понад 20 комплексів, центрів, лабораторій, філій кафедр тощо) дозволяє широко використовувати потенціал НАН України для підготовки фахівців високої кваліфікації для потреб вищої школи та НАН України. Понад 1000 науковців Академії (з них кожний десятий академік або член-кореспондент НАН України) читали навчальні курси, цикли лекцій з актуальних напрямів науки. У 2022 р. близько 30 науковців-освітян захистили у спеціалізованих вчених радах наукових установ НАН України дисертаційні роботи на здобуття вченого ступеня доктора наук та кандидата наук (доктора філософії). Близько 400 студентів виконували дипломні роботи під керівництвом провідних вчених НАН України. У творчій співпраці з освітянами підготовлено та видано понад 200 монографій, підручників і навчальних посібників для вищої школи.

Координація наукової діяльності. Вагомий внесок в реалізацію цього важливого напрямку діяльності Академії здійснюють Рада президентів академій наук України, Науково-технічна рада НАН України, Експертна рада з питань оцінювання тем фундаментальних науково-дослідних робіт при НАН України, а також науково-координаційні ради секцій НАН України. Робота цих органів сприяє розробленню та реалізації узгодженої наукової політики, підготовці та внесенню у владні структури пропозицій із вдосконалення нормативно-правової бази функціонування наукової сфери, матеріально-технічної і фінансової підтримки досліджень, залученню установ НАН України до вирішення актуальних науково-технічних та соціальних проблем, впровадженню наукових розробок установ НАН України, розширенню співпраці між науковими установами НАН України і виробничими підприємствами.

Науково-координаційну роботу з окремих актуальних наукових напрямів і проблем проводять секції і відділення НАН України, громадські наукові об'єднання НАН України. Нині в НАН України працює 77 наукових рад, 15 комітетів, 17 комісій, 24 наукових товариства. Їх зусилля зосереджено на питаннях сприяння координації перспективних наукових досліджень, підготовці пропозицій та аналітичних матеріалів для державних органів влади, організації та проведенні наукових читань, конференцій, семінарів, симпозіумів.

Впровадження наукових розробок, інноваційна діяльність. Науковими установами НАН України в 2022 році впроваджено в різні галузі економіки України понад 370 новітніх розробок, серед яких передові технології, у тому числі інформаційні, автоматизовані комплекси і системи, програмні продукти, бази даних і бази знань, машини, устаткування, матеріали, сорти рослин, методичні рекомендації та методики, стандарти. Укладено 33 ліцензійні договори в Україні й за кордоном, отримано 253 патенти на винаходи і корисні моделі.

Розвитку інноваційної діяльності сприяють укладені договори про науково-технічне співробітництво НАН України з великими науково-виробничими організаціями, серед яких, зокрема ДП «Конструкторське бюро «Південне» ім. М.К. Янгеля», ДП «Антонов», ДП «НАЕК «Енергоатом»», АТ «Турбоатом», ДП «Державне Київське конструкторське бюро «Луч»», а також окремі цільові науково-технічні програми НАН України. В 2022 році у зв'язку з російською збройною агресією попри суттєве скорочення видатків на діяльність Академії з державного бюджету обсяги фінансування цільової програми оборонних досліджень і розробок НАН України було збільшено на 20 %.

Розробки установ Академії традиційно представляються на масштабних виставкових заходах. Серед них – Міжнародна виставка технологій для франчайзингу (ALL 4: FRANCH), виставка «Обладнання та технології для

виращування, зберігання, післязбиральної та передпродажної доробки урожаю», міжнародні виставки з охорони здоров'я «MEDICAEXPO» та «PHARMAEXPO», Міжнародна виставка технологій, обладнання, матеріалів та рішень для сонячної енергетики «SOLAR Ukraine», Міжнародна виставка «EIA: електроніка і промислова автоматизація» та Міжнародна виставка з енергетики, електротехніки, енергоефективності «ElcomUkraine», Міжнародна виставка технічних засобів і обладнання для безпеки, протипожежного і техногенного захисту «Безпека», Міжнародна виставка «LABCOMPLEX. Аналітика. Лабораторія. Біотехнології. HI-TECH» та міжнародна виставка обладнання та технологій для фармацевтичної промисловості – «PHARMA Tech Expo».

У 2022 році в умовах воєнного стану зазначені виставкові заходи в Україні не проводилися.

Науково-експертна діяльність. Підготовка наукових оцінок і прогнозів суспільно-політичного, соціально-економічного і культурного розвитку держави, обґрунтованих пропозицій і рекомендацій з цих питань, участь у формуванні державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності є одним з основних завдань Академії як вищої наукової організації країни.

В 2022 році установами НАН України на замовлення різних органів державної влади було надано понад 2000 експертних висновків (пропозицій, зауважень, погоджень, коментарів тощо) до нормативно-правових актів і програмних документів, інформаційно-аналітичних матеріалів (наукових оцінок, прогнозів, пропозицій і рекомендацій) з актуальних питань суспільного розвитку.

Підготовлено та надіслано органам державної влади України, зацікавленим міністерствам і відомствам (у т.ч. РНБО України, НБУ, Мінекономіки, Мінфіну, Мінсоцполітики, Мінінфраструктури тощо) понад 100 аналітичних матеріалів, зокрема з питань оцінки втрат України від воєнного вторгнення РФ, викликів і загроз економічній безпеці України, історичного досвіду управління економікою в умовах повоєнного відновлення, потенціалу публічних фінансів для економічного відновлення України, реакції ринку праці України на виклики воєнних потрясінь, наслідків воєнних дій для сукупного попиту та пропозиції України, шляхів відновлення сільськогосподарського експорту України, вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій для пришвидшення відновлення зруйнованої війною інфраструктури тощо.

На регулярній основі здійснювалося експертне оцінювання тематики фундаментальних досліджень наукових установ країни, що виконується за кошти державного бюджету України. Протягом 2022 року Експертною радою з питань оцінювання тем фундаментальних науково-дослідних робіт при НАН України було розглянуто 412 науково-дослідних робіт чотирьох головних

розпорядників бюджетних коштів, за кожною з яких надано відповідний експертний висновок щодо доцільності її фінансування з державного бюджету.

Видавнича діяльність. У структурі Академії працюють два видавництва: ДП «НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України» і Видавничий дім «Академперіодика» НАН України, на які припадає 12 % щорічної книжкової продукції Академії. 2022 року видавництво «Наукова думка» випустило у світ 20 назв наукових видань, підготовлених працівниками НАН України, загальним обсягом понад 620,0 обліково-видавничих аркушів.

У ВД «Академперіодика» видано 265 випусків 48 академічних журналів загальним тиражем понад 28,8 тис. примірників та обсягом близько 3,0 тисячі обл.-вид. арк., зокрема, 237 випусків 43 періодичних видань за Програмою підтримки журналів НАН України, серед яких єдиний академічний науково-популярний журнал «Світогляд». Також ВД «Академперіодика» випустив 22 назви наукових видань сукупним обсягом понад 527,0 обл.-вид. арк. і тиражем 3,64 тис. прим.

Установами НАН України видано 264 назви наукових монографій, 80 назв збірників наукових праць, 290 назви навчальної, довідкової, енциклопедичної, художньої та науково-популярної літератури. Загальна кількість статей науковців Академії у періодичних виданнях становить 13,733 тисячі. За кордоном опубліковано 41 (15,5 %) назв наукових книг та понад 5,0 тисяч статей у періодичних виданнях.

Поточні праці науковців у 2022 році було опубліковано у 88 наукових журналах НАН України, а також у збірниках наукових праць, інших періодичних і серійних книжкових виданнях. 14 наукових журналів НАН України перекладали і видавали англійською зарубіжні видавці, ще 10 журналів англійською мовою в Україні видають академічні наукові установи власними силами.

Міжнародне наукове співробітництво здійснюється в рамках 130 чинних угод, укладених НАН України з академіями, державними установами, науковими організаціями та освітніми закладами 50 країн світу, серед яких країни Європи, Америки, Азії, Африки. Загалом у реалізації різних форм міжнародної співпраці бере участь понад 130 установ Академії.

НАН України та її окремі установи представляють нашу країну та національну наукову спільноту у близько 30 міжнародних організаціях, зокрема Міжнародному союзу академії гуманітарних та соціальних наук (IUA), Всеєвропейській федерації академії наук (ALLEA), Міжнародному комітеті з космічних досліджень (COSPAR). Наукові колективи академічних установ

беруть активну участь у діяльності міжнародних наукових об'єднань та центрів: Міжнародного інституту прикладного системного аналізу (IIASA), Європейської наукової асоціації геофізичних досліджень (EISCAT), Європейської організації ядерних досліджень (CERN), програмних органів ЮНЕСКО, Стратегічної групи ЮНЕСКО-МАБ.

Вчені НАН України є активними учасниками міжнародних програм, що здійснюються за підтримки таких іноземних та міжнародних фондів та організацій, як Європейська комісія, УНТЦ, NATO, UNESCO, DFG, CRDF тощо. За грантами цих організацій та за двосторонніми проектами міжурядових програм, здобутих на конкурсній основі, реалізується щорічно близько 300 дослідницьких, координаційних та підтримуючих науковий обмін проектів.

Відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС розширюються зв'язки з науковими центрами країн ЄС та організаціями Європейської комісії, зокрема за напрямками участі в рамкових програмах ЄС з досліджень та інновацій, ЄВРАТОМ, Європейській хмарі відкритої науки, взаємодії на постійній основі з Об'єднаним дослідницьким центром Єврокомісії (JRC), Європейським регіональним центром глобальної мережі спостереження Землі EuroGEO, Європейською мережею підприємництва EEN.

У рамках програм обміну науковцями НАН України щорічно виконуються близько 80 двосторонніх проектів з академіями наук країн Центральної та Східної Європи з передбаченим обміном ученими за квотами, обумовленими відповідними угодами.

Неодмінною складовою міжнародного співробітництва НАН України є зовнішньоекономічна діяльність з проведення досліджень, вироблення матеріалів, устаткування, розроблення програмних продуктів на замовлення іноземних компаній та наукових організацій. Цю діяльність здійснюють понад 30 наукових установ Академії.

В умовах російської військової агресії міжнародна співпраця набула нового змісту. Національна академія наук України припинила будь-яке співробітництво з установами і вченими країни-агресора і Республіки Білорусь, а також закликала до цього світову наукову спільноту. Докладалися значні зусилля для залучення підтримки з боку міжнародних та зарубіжних організацій у вигляді надання грантів на виконання досліджень, коштів на утримання і відновлення наукової інфраструктури, гуманітарної допомоги українським ученим. Для реалізації цих завдань важливими стали результати зустрічі президента НАН України з представниками національних академій наук країн Великої сімки, яка відбулася у Берліні 31 травня 2022 року. Крім того, 2 червня 2022 року у Варшаві відбулися тристоронні перемовини президентів Польської академії наук, Національної академії наук України та Національної академії наук

США. Підсумком цих зустрічей стало формування спільного 10-ти крокового плану дій, направлено на створення підґрунтя для майбутнього відновлення науки в Україні. Почав реалізовуватись один з пунктів цього плану щодо надання грантів для міжнародних проєктів, учасниками яких є вітчизняні науковці, які продовжують працювати в Україні. Представники зарубіжних академій наук також задекларували надання фінансової допомоги та обладнання нашим установам. Зарубіжні фірми – виробники наукового обладнання у якості благодійної допомоги надають установам Академії в Києві, Харкові, Сумах та Одесі 15 високовартісних унікальних приладів.

Кадри. Загальна кількість працюючих в НАН України за станом на 01.01.2023 складала **26167** чол., в тому числі **13883** наукових працівників. Серед них **2422** докторів наук та **6587** кандидатів наук. Середній вік наукових працівників становив 55,7 року, докторів наук – 65,8 року, кандидатів наук – 52,2 року.

У боях із загарбниками та внаслідок бомбардувань агресором цивільних об'єктів загинуло 12 працівників Академії.

У зв'язку з російською військовою агресією за кордон тимчасово виїхали близько 1500 (11%) наукових працівників установ НАН України, понад 700 наукових працівників (5%) змінили місце перебування на інші регіони України.

Персональний склад. За станом на 01.01.2023 до складу НАН України входять 171 дійсний член (академік), 358 членів-кореспондентів та 87 іноземних членів.

З персонального складу Академії виключено 8 її членів та 13 іноземних членів, які підтримали збройну агресію проти України. Науковці НАН України вийшли зі складу іноземних членів Російської академії наук. Діячі російської науки, культури, російські державні та громадські діячі, які підтримали збройну агресію проти України, були позбавлені почесних звань і нагород Національної академії наук України.

Діяльність в умовах воєнного стану. Внаслідок повномасштабної російської військової агресії окремі установи НАН України опинилися на територіях, тимчасово захоплених російськими окупантами, для багатьох інститутів військові дії унеможливили повноцінну роботу. Зазнали руйнувань будівлі та наукове обладнання інститутів, розташованих у Києві, Харкові, Дніпрі, Сумах, Миколаєві. Наразі повністю знищено або пошкоджено близько 220 об'єктів майнового комплексу. Балансова вартість зруйнованого майна становить понад пів мільярда грн. Вартість втраченого наукового обладнання – понад 200 млн грн.

Керівництвом НАН України було оперативно прийнято низку рішень для забезпечення функціонування інститутів та об'єктів їхньої інфраструктури, їх охорони, організації режиму роботи працівників, нарахування заробітної плати, безумовного збереження усіх кадрових та бухгалтерських документів тощо.

Актуалізовано та суттєво розширено тематику наукових досліджень, спрямованих на забезпечення оборони та безпеки держави. Перелік пріоритетних наукових досліджень і науково-технічних розробок такої спрямованості погоджено з Міністерством оборони та Міністерством з питань стратегічних галузей промисловості.

З урахуванням необхідності розв'язання проблем, важливих для оборони і безпеки держави та повоєнного відновлення країни, визначено напрями нової тематики наукових досліджень і науково-технічних розробок установ Академії на 2023 рік й за ними проведено конкурси проєктів в рамках бюджетної програми КПКВК 6541230 «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень».

На засіданнях Президії НАН України регулярно заслуховувалися доповіді про дослідження, результати яких можуть бути використані для підвищення обороноздатності країни, мінімізації наслідків воєнних дій. Велика увага приділялась розвінчання міфів та дезінформації, породжуваних пропагандою агресора.

Працівники Академії надають допомогу Збройним Силам України на волонтерських засадах. Вони виготовляють та передають у лікувальні заклади та військовим на передову власні розробки – кровоспинні, антисептичні препарати, медичні іммобілізаційні пневматичні шини, матеріали для бронезилетів, автономно-переносні сонячні електростанції, мобільні опалювальні печі та системи автономного живлення тощо. Власними коштами підтримують проєкти із забезпечення ЗСУ новітніми засобами спостереження та розвідки.